

Андалус фатҳи

Учинчи қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

Абу Абдуллоҳ Шоший

Таҳрир: *Абу Жаъфар*

2014 - 1435

IslamHouse.com

فتح الأندلس

القسم الثالث

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: أبو جعفر

2014 - 1435

IslamHouse.com

Мағриб фатҳи асносида йўл қўйилган хатолар

Мусо ибн Нусайр Мағриб волийси бўлган кундан бошлаб, бу минтақада Исломни мустаҳкам ўрнаштиришга ҳаракат қилди. Уқба ибн Нофеъ бу ўлкани фатҳ қилганда унинг халқи Исломга кирган, лекин вақт ўтиши билан диндан қайтиб, ҳатто динни уларга улашган мусулмонларга қарши жанг ҳам қилган эди. Мусо ибн Нусайр бунинг сабабини ўрганишга киришиб, ўзидан олдинги фотиҳларнинг иккита хатосини кўра олди:

Биринчи хато: Уқба ибн Нофеъ ва унинг сафдошлари бу ўлкаларни жадал суратда фатҳ қилиб, олға қадамла фатҳда давом этдилар, лекин аксарият ўринларда орқаларини ҳимоя қилишни эътибордан қочирдилар. Ортда қолган халқ Исломнинг моҳиятини англашга фурсат топмади ва гўё ярадор арслон мисоли мусулмонларнинг ортидан хужум қилиб, ҳатто Уқба ибн Нофеъни ҳам ўлдирдилар.

Мусо ибн Нусайр эса, оҳисталик билан, бироқ Холид ибн Валид каби огоҳликни тутиб, давлатларни бирин-кетин, қадамба-қадам фатҳ қилди ва фатҳ

бўлган жойлардан хотиржам бўлгандан ва минтақага химоя кучларини қолдиргандан сўнггина навбатдаги ўлкага қараб юрди. Шу тариқа у олти ёки етти йил давомида Шимолий Африкани тўлиқ фатҳ қилди. Чунончи, Уқба ибн Нофё эса, бу минтақаларни бир неча ойда фатҳ қилган эди.

Иккинчи хато: Ўшанда Шимолий Африка халқлари Ислоннинг ҳақиқатини билишга, уни ўрганишга фурсатлари ҳам бўлмаганди. Мусо ибн Нусайр Шом ва Ҳижоздан халқларга Ислонни таълим беришлари учун тобеин олимларни чақиртирди. Ислон етказилди, одамлар Ислонга тўп-тўп бўлиб кира бошладилар ва бир муддат олдин Ислон ва мусулмонларга қарши жанг қилиб турган халқлар, дин учун жонларини берувчи фидокорларга айланишди. Ҳатто Барбарлар бу минтақадаги Ислон лашкарининг устунига айландилар¹.

Мағриб билан Андалус ўртасидаги Жабал Торик бўғозида иккита асосий порт: Сеута ва Танжер портлари бор эди. Мусо ибн Нусайр Шимолий Африканинг Сеута шаҳри ва портидан бошқа барча

¹Ибн Изарий «Ал-баян ал-мағриб» (1/43), Ибн Холдун «Тариху ибн Холдун» (6/110), ал-Мақаррий «Нафхуфтийб» (1/239), Сиржоний «Қиссатул Андалус» (30, 31-бетлар).

жойларини ишғол қилди¹. Танжер порти бир томондан Сеутага, иккинчи жиҳатдан Андалусга яқин минтақа эди. Мусо ибн Нусайр Танжер минтақасига барбар миллатига мансуб, ўта моҳир етук саркарда Торик ибн Зиёдни волий этиб тайинлади².

Торик ибн Зиёд раҳимахуллоҳ барбарларга хос шакл-шамойлда: гавдали, оқ танли, кўккўз ва малла соч эди³. Баъзи таҳлилчилар барбарлар европаликларга жуда ўхшагани учун, уларнинг аслларини европалик деб эътибор қилишган.

Андалус фатҳи – қадимги режа

Мусо ибн Нусайр Шимолий Африкани тўлиқ фатҳ қилгандан сўнг, Оллоҳ таолонинг: **«Эй мўминлар, ёнларингиздаги кофирларга қарши жанг қилинглар ва улар сизлардаги куч-қувватни кўрсинлар! Билингларки, албатта Оллоҳ тақводорлар билан бирга-дир»**⁴, деган сўзига биноан, Шимолий Африкага, янада аниқроғи Мағрибга ёндош Андалус минтақасини фатҳ қилишни

¹Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/ 26).

²Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/40).

³Шавқий Абу Халил «Фатҳул андалус» (20-бет).

⁴Тавба: 123.

фикр қилди. Лекин унинг Андалус фатҳи ҳақидаги фикр янги эмас, балки қадимги режалардан бири эди.

Ислом тарихида учинчи халифа, икки нур соҳиби Усмон разияллоҳу анҳу замонида анча катта исломий футуҳотлар бўлди. Ўша даврда мусулмонлар Қустантиния¹ минтақасигача етиб келиб, уни қамал қилишга ҳам муваффақ бўлдилар, бироқ уларга уни фатҳ қилиш насиб бўлмади. Ўшанда Усмон ибн Аффон разияллоҳу анҳу: «Қустантиния денгиз тарафдан фатҳ қилинади. Агар Андалусни фатҳ қилсангиз, охиратда Қустантинияни фатҳ қилганларга ажр-савобда шерик бўласизлар», дедилар². Яъни Усмон разияллоҳу анҳу Қустантинияга ғарб томондан келишни, дастлаб Андалусни, сўнгра Европанинг қолган қисмларини ишғол қилиб, Қустантинияга Қора денгиз томондан келишни қасд қилганди. Лекин ўша пайтлар мусулмонлар Андалус ерларигача етиб келолмадилар, фақат Умайвийлар давлати замонида, Шимолий Африкада Мусо ибн Нусайр волийлиги давридагина етиб келдилар...

¹Ҳозирги Истанбул.

²Табарий «Тарихул умам вал мулук» (2/598), Ибн Касир «Ал-бидаяту ван-нихоя» (7/171), Ҳимярий«Ровзул миътар» (33-бет).

Андалус фатҳи қийинчиликлари

Андалусни фатҳ қилишни ўз олдига мақсад қилган Мусо ибн Нусайрнинг қаршисидан бир неча муаммолар чиқди. Жумладан:

Биринчи муаммо: Транспорт танқислиги. Мағриб билан Андалус орасида энг камида 13 км масофа бор эди. Юқорида зикр қилганимиздек, Жабал Торик бўғозининг энг тор жойи 12,7 км, энг кенг жойи эса 37 км эди. Мусулмонларнинг сувдан иборат бўлган бу масофани кесиб ўтишлари ўта мушкул бўлиб, катта қўшинни олиб ўтадиган улкан кемалари йўқ эди. Чунки ўша вақтлар мусулмонлар олиб борган жанглар, Қибрис¹ фатҳи ва Затус-саварий жанги каби баъзи ғазотларни ҳисобга олинмаганда, барча жанглар қуруқликда содир бўлган эди. Шу сабаб катта кемаларга эҳтиёж бўлмаганди. Ҳозир эса вазият катта кемалар бўлишини тақозо қилмоқда...

¹КИПР (грекча Кypros, туркча Kibris), Кипр Республикаси (грекча — Кyприaki Dimokratia, туркча — Kibris Gumhuriyeti)— Ғарбий Осиёда, Ўрта денгизнинг шарқий қисмидаги Кипр оролида жойлашган давлат. «Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси» («К» ҳарфи бўлми).

Иккинчи муаммо: Балеар ороллари¹да истиқомат қилувчи насронийларнинг орқада қолаётганлиги. Бу ороллар Андалуснинг шарқида, Ўртаер денгизининг ғарбида жойлашган бўлиб, уларнинг катталари: Мальорка, Менорка, Ивиса ва Форментерадир. Мусо ибн Нусайр ўтганларнинг хатосига йўл қўймайман деса, орқада қолаётган минтақа-лардан хотиржам бўлиши, хоссатан Балеар оролларидаги насронийлар ишини ҳал қилмасдан Андалусга кирмаслиги лозим эди.

Учинчи муаммо: Жабал Торик бўғози бўйлаб чўзилган Сеута портининг Коунт Жулиан² исмли насроний ҳукмидалиги. Жулиан асли Андалусдаги Гот³ қабиласига мансуб бўлиб, Андалуснинг собиқ

¹Балеар ороллари — Ўртаер денгизнинг ғарбий қисмидаги ороллар тўдаси, Испаниянинг Балеарес мухтор вилоятини ташкил этади. Иккита катта орол — Мальорка ва Менорка ороллари ҳамда Питиус ороллари архипелагидан иборат. «Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси» («БҶарфи бўлми).

²Рус. Джулиан.

³ГОТЛАР — милонинг бошларида яшаган шарқий герман қабилаларидан бири. Тарихчи Иордан (6-а.) асарида Готларнинг асл ватани Скандинавия бўлиб, кейинчалик Болтиқ денгизи бўйлари, Висланинг қуйи оқимидаги ерларда яшаганлиги кўрсатилган. «Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси» («Г» Ҷарфи бўлми).

подшоси Витица билан илиқ муносабатда эди¹. Маълумингизки, Родерик унга инқилоб кўтариб, тахтдан ағдарган ва ўзи унинг ўрнини эгаллаган эди. Шу сабаб Сеута ҳокими Жулиан билан Андалуснинг янги подшоси Родерикнинг муносабатлари тесқари эди. Лекин Мусо ибн Нусайр бу душманни ўз ҳолида орқада қолдириши мумкин эмасди. Зотан, ўзаро келишмай турган насронийларнинг мусулмон-ларга қарши бирлашиш эҳтимоли жуда каттадир.

Тўртинчи муаммо: Мусулмонлар сони-нинг озлиги. Араб Яримороли, Шом ва Ямандан келган мусулмонлар сони оз бўлиб, бутун Шимолий Африкага ёйилган эди. Уларнинг барчасини Андалус сари сафарбар қилиш катта муаммо туғдириши мумкин, яъни Африка халқлари исён кўтариши мумкин эди. Шунингдек, бунинг сингари оз кўшин билан Андалус ўлкасини фатҳ қилиш ўта мушкул эди.

Бешинчи муаммо: Андалус насронийларининг анча қувватли ва кўплиги. Андалус подшоси Родерик қувватли ва ўта ман-ман бўлиб, баҳайбат армиясидан ташқари мустаҳкам қўрғон ва қалъаларга ҳам эга эди.

¹Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/ 34).

Олтинчи муаммо: Андалус диёри мусулмонлар учун нотаниш, номаълумлиги. Мусулмонлар бундан олдин Андалус ўлкасига боришмаган, шу юздан улар учун бу ўлкалар мутлако нотаниш эди. Фақат одамлар оғзида Андалусни ишғол қилиш ўта машаққатли ва тоғлар кўп ўлка эканлиги ҳақидаги хабарлар юрарди. Ҳақиқатан, Андалус минтақасида тоғлар ва кўллар кўп бўлиб, бу ҳар қандай ёв учун катта табиий ғовлар ҳисобланади. Бўлиб ҳам ҳозирги кундаги вертолет, самолет каби ҳаво транспортлари, танк ва оғир артиллерия транспортлари бўлмаган, фақат от, эшак ва туя каби уловлар билан бундай ҳудудда жанг олиб бориш жуда машаққатли эди.¹

Мусо ибн Нусайрнинг тадбири

Мусо ибн Нусайр олдида шундай катта қийинчилик ва машаққатлар бўлишига қарамай Андалусни фатҳ қилиш қарорида қаттиқ тиришиб, ҳаракат қилди. У ишларни тартиблаб, амалиётга киришди. Зеро, «режасиз иш, қолипсиз ғишт», дейдилар. Мусо ибн Нусайр муаммоларни ҳал этишда қуйидаги ишларни амалга оширди:

¹Сиржоний «ҚиссатулАндалус» (34–36-бетлар).

Биринчи: Портлар ва кемалар бунёд қилиш. Мусо ибн Нусайр 87–88/706–707 - саналарда Шимолий Африкада портлар ва кемалар бунёд қилишни бошлади¹. Буни амалга ошириш учун узун замон керак бўлсада, Мусонинг иштиёқи ва ҳаракати ундан кам эмасди. Ўша вақтлар Мусо Шимолий Африка минтақасида бунёд қилган портлардан энг машхури Уқба ибн Нофеъ асос солган Қайравон шаҳрида жойлашган Қайравон² порти эди.

Иккинчи: Ислом динини таълим бериш. Арабийзабон бўлмаган барбарларга ўз тилларида Ислом дини таълими йўлга қўйилди. Хос мажлислар, илм халқалари, бошқача таъбир билан айтганда жадал таълим курслари ташкил қилинди. Барбарлар Исломни ўрганиб, дин ҳимоячиларига айландилар. Субҳоналлоҳ! Ҳа, бундай ҳолат фақат Ислом тарихидагина кузатилади. Бу иш ғайридинлар назарида амримаҳолдай кўринади, айниқса, ватанлари ташқаридан келган бошқа халқлар томонидан яқинда босиб олинган бўлса, буни тор ақлларига сиғдира олмайдилар. Лекин Оллоҳ таоло одамларни куфр ва жаҳолат зулматидан, нурга олиб чиқади; ўликдан

¹Ал-Мақаррий «НафхуҒтийб» (1/257).

²Рус. Кайруан.

тирикни, тирикдан ўликни чиқаради, ҳатто кеча Исломга қарши курашиб турган киши, бугун Исломни таниши билан унинг содиқ химоячисига айланади. Бу ҳолат фақат мусулмонлардагина учрайди. Мисол учун Ўрта Осиё халқларини олайлик, улар 70 йил мобайнида даҳрийликни шиор қилган Совет ҳукумати босими остида қанча-қанча қурбонлар берди, бироқ алҳамдулиллаҳ, мусулмонлар динларига олдингидан кўра қаттиқроқ боғландилар. Жазоирни олайлик, у 130 йил мобайнида французлар ҳукмида қолди, бироқ улар ўз динларида собит қолиш билан бирга унга янада мустаҳкам боғландилар.

5–6 йил ичида Шимолий Африкада мусулмонлар ва фидокор жангчилар сони анчага кўпайди, ҳатто ўша минтақадаги Ислом аскарининг аксариятини барбарлар ташкил қила бошлади.

Учинчи: Мусулмон аскарга Ториқ ибн Зиёдни (50–102х./670–720м.) кўмондон қилиши. Маълумингизки, Ториқ ибн Зиёд барбар миллатига мансуб эди. Лекин Мусо ибн Нусайр ундаги тақвони, аскарининг маҳоратини ва дин учун жонини фидо қилишга тайёр фидокорлигини кўриб-билгани учун уни араблардан устун кўйиб, лашкарбошилиқ даражасига кўтарганди. Зеро, инсонлар фақат тақво

билангина бир-бирларидан устун бўлиши мумкин, имом Аҳмад Абу Назро раҳимахуллоҳдан мурсал санад билан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Эй одамлар! Огоҳ бўлинг! Албатта, Раббингиз бирдир. Албатта, отангиз бирдир. Огоҳ бўлинг! Арабнинг ажамдан (яъни араб бўлмаган кишидан), ажамнинг арабдан, шунингдек қизил танлининг қора танлидан, қора танлининг қизил танлидан тақводан бошқасида афзаллиги йўқ», – дедилар*¹.

Шунингдек, Ислом дини қабила, қавм ёки миллат эмас, балки бутун инсон ва жинлар учун танланган диндир,

«(Эй Муҳаммад), дарҳақиқат Биз сизни барча оламларга фақат раҳмат қилиб юбордик»².

Буларга қўшимча, Торик ибн Зиёд ўзи барбар миллатига мансуб бўлгани учун барбарларга ўз фикрини бамайлихотир етказса, араб тилини пухта билганидан арабларнинг тилини ҳам топа оларди.

¹ Аҳмад ривояти (5/411, 23536).

² Анбиё: 107.

Тўртинчи: Балеар ороллариининг ишғол қилиши. Мусо ибн Нусайр Андалусга кириш олдидан ортда қолаётган жойларни беҳовотир қилди, жумладан, у Балеар оролларига ўғли Абдуллоҳни сафарбар қилди. Абдуллоҳ ибн Мусо 91/710-йил Мальорка ва Менорка ороллариини фатҳ қилиб, уларни мусулмон мамлакатлари сафига қўшди¹.

Мусо ибн Нусайрнинг бу ишлари унинг етук йўлбошчи, маҳоратли саркарда, ҳикмат соҳиби эканига ишорадир.

Сеута муаммоси

Мусулмонлар йўлига тўғаноқ бўлиб турган Сеута минтақаси ҳали-ҳануз ечимсиз-лигича қолаётган эди. Сеута порти мустаҳкам қўрғонланган эди. Мусо ибн Нусайр бу муаммони ечишда бор имкониятларини ишга солди, лекин муаммо ҳа деганда ҳал бўла қолмади. Шунда унга Оллоҳнинг ёрдами келди,

¹Абдуллоҳ Анан«Давлатул ислам фил Андалус» (1/25).

«Албатта Оллоҳ иймон келтирган зотларни мудофаа қилур»¹.

Оллоҳ таоло Сеута ҳокими насроний Жулиан ақлига мусулмонларга ёрдам бериш фикрини жо қилди. Бунга бир неча ишлар сабаб бўлганди, жумладан, Жулиан Андалуснинг собиқ подшоси Витица билан қариндош эди². Родерик Витицага исён кўтарган, уни тахтдан ағдариб, ўрнини эгаллаган эди. Витицанинг фарзандлари Жулиандан ёрдам сўради, лекин Жулиан ўзида Родерикка қарши чиқишга тоқат топмади.

Бошқа тарафдан эса, гўё Сеута порти Мағриб ўлкасида мусулмонлар қуршовида турарди. Мусулмонлар эса тобора қувватланиб, нуфузи кенгайиб бормоқда. Бир кун келиб Сеутани ҳам ишғол қилиши турган гап. Ўшанда мен қаерга қочаман ёки кимдан мадад сўрайман каби ўй-фикр Жулианнинг тинчини бузган, турганда ҳам, ўтирганда ҳам, ҳатто уйқусида ҳам бутун фикрини ўғирлаган эди...

¹Ҳаж: 38.

²Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/35).

Аксарият ривоятларда келишича, Жулиан билан Родерик ўртасидаги келишмовчиликнинг асосий сабаби, Родерик Жулианнинг қизи Флорендани асир қилиб, номусини топтагани эди. Шу сабаблар туфайли Жулианнинг Андалус подшоси Родерикка нисбатан адовати икки ҳисса эди. Родерик Жулианга унинг қизи асираси эканлигини айтганда, Жулиан қизини озод қилишга, Родерикни йўқ қилиб, тахтидан ағдаришга қасам ичади. Бироқ бунинг учун Жулиан мусулмонларга кўмак беришдан ўзга чорани топмайди ва бир қатор маълумотларни мусулмонларга ҳавола қилади¹.

Буларга қўшимча, Родерик тахтга ўтириб оқ Андалус халқига катта солиқлар солди, давлатни қаҳр ва зулм билан идора қила бошлади. Халқ ўта ночор ҳолатга тушганидан Ториқ ибн Зиёдга Андалусни ишғол қилишига қизиқтириб, элчилар жўнатиш даражасигача етди².

¹Ҳимярий «Ровзул миътар» (34-бет), Ал-Мақаррий «Нафҳу тийб» (1/251, 252), Абдулло Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/35, 37).

²Ҳусайн Муънис «Мавсуату тарихул Андалус» (1/15, 16-бет), Мухаммад Сухайл Тоқуш «Тарихул муслимийн фил андалус» (32, 33-бет).

Жулиан ўйлаб-ўйлаб Ториқ ибн Зиёдга элчи йўллашга қарор қилди. Ториқ ибн Зиёд Танжер шаҳрида, яъни Сеутага қўшни минтақада волий эди. Жулианнинг элчиси Ториққа учта масала ҳақида хабар бергани тарих саҳифаларига қайд қилинди:

Биринчи: Сеута портини мусулмонларга таслим қилиши;

Иккинчи: Мусулмон қўшинни Андалус ерларига олиб ўтишга кемалар бериши;

Учинчи: Андалус минтақаси ҳақида керакли маълумотларни етказишини билдирган эди.¹

Булар айни дамда мусулмонлар қаршисида турган барча муаммолар ечими эди. Оллоҳ аза ва жалланинг тадбирига лол қолмасликнинг иложи йўқ!

Жулиан мусулмонларга тақдим қилмоқчи бўлган нарсалар эвазига дўсти Витицанинг мулкани сўради. Унинг Андалус ўлкасида уч мингта кўчмас

¹Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/39), Сиржоний «ҚиссатулАндалус» (40-бет).

мулки ёки боғлари бор эди. Бахтга қарши бу мулкни Родерик эгаллаб олганди¹.

Буни эшитган Торик ибн Зиёд ғоят қувонди, чунки Жулиан талаб қилаётган эваз, Жулиан учун қадрли бўлсада мусулмонлар назарида арзимас дунё матоси эди, холос.

Мусулмонлар Андалус ёки бошқа ўлкаларни фатҳ қилганда ўшал минтақалардан ғанимат, дунё орттириш ёки моддий ва маънавий бойликларига эга бўлишни қасд қилмадилар, балки халқларни куфр ва шикр ботқоғидан Ислом нурига олиб чиқишни, ҳақ дин — Ислом динини таълим беришнигина мақсад қилдилар.

Торик ибн Зиёд бу маълумотлар билан Қайравонга Мусо ибн Нусайр ҳузурига отланди².

¹Ал-Мақаррий «Нафҳуғтийб» (1/254).

²Жулиан билан Мусо ибн Нусайр орасидаги алоқада Торик ибн Зиёд бўлганми, ёки улар бевосита гаплашганми, ёки элчилар орқали ёки мактуб орқали гаплашганми, ёки Мусо Сеутага борганми, ёки Жулиан билан Мусо ибн Нусайр денгизга чиқиб кемада суҳбат қурганми, бу борада ривоятлар турлича келган. Ибнул Асир «ал-Камил фит-тарих» (213-бет), Ал-Ҳажжий «Тарихул Андалус» (45-бет), Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/39) қаранг. Лекин биз юқоридаги ривоятни

Буни эшитган Мусо ибн Нусайр жуда хурсанд бўлди ва у ҳам ўз навбатида ўша пайтдаги Умавийлар халифаси Валид ибн Абдулмаликка мактуб йўллади. Мактубда насроний Жулиандан олинган маълумотлар хабар берилиб, Андалусга киришга изн сўралган эди. Халифа Валид ибн Абдулмалик Андалус ўлкасига биргина насронийнинг хабари билан хужумга киришга изн бермади, дастлаб бир гуруҳ мусулмон қўшинни (яъни сарийя) жўнатишини ва насронийнинг хабари тўғрилигига ишонч ҳосил бўлгандан кейингина жумлатан боришларига изн берди¹.

Мусо ибн Нусайр беш юз кишилик аскарларни жиҳозлаб, уларга Абу Зуръа Ториф ибн Моликни амир қилди ва Андалус сари сафарбар қилди. Ториф ибн Молик ҳам барбар миллатига мансуб эди. 710-йил июл (хижрий 91-йил рамазон)ойида беш юз аскар (400 та пиёда, 100 та суворий)дан иборат сарийя

танладик, чунки Жулианқўшни шаҳар волийси Ториққа элчи жўнатиши, Сеутадан бирмунча олисда, яъни Тунисда Қайравонда турган Мусо ибн Нусайрга жўнатишидан кўра мантиқийроқ.

¹Ал-Мақаррий «Нафҳуғтийб» (1/253), Ҳимярий «Ровзул миътар» (8, 127), Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (46-бет), Абдулло ҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/39).

тўртта кемага миниб, Мағрибдан Андалусга қараб Жабал Торик бўғозини кесиб ўтди¹.

Ториф ибн Молик Андалуснинг жанубий минтақасини ўрганишни бошлади. Бу Андалус ерларига мусулмонларнинг илк қадам қўйиш-лари эди. Бу минтақа саркарда Ториф ибн Молик номи билан Ториф ороли деб аталадиган бўлди². Хуллас, Ториф Андалуснинг жанубий минтақаси-нинг жўғрофик ҳолати ва муҳитини ўрганиб, ортига қайтди. Ториф келибоқ, Мусо ибн Нусайр хузурига бориб, кўрган билганларини беками-кўст етказди.

Бу маълумотларни олган Мусо ибн Нусайр тўлиқ бир йил катта эътибор билан кўшин ҳозирлаб, тайёргарлик кўрди. У 711-йил апрел (ҳижрий 92-йил ражаб) ойда барбарлардан иборат етти минг (7 минг)

¹Ал-Мақаррий «Нафхуғтийб» (1/160, 229, 233, 235) Ҳимярий «Ровзул миътар» (8, 127), Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (45-бет), Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/40).

²Ал-Мақаррий «Нафхуғтийб» (1/160), Абдуллоҳ Анан «Ал-асарул Андалусия ал-бақия фи исбания вал-буртуғол» (278-бет).

қўшин ҳозирлади – бу армия сафида араблар жуда оз эди –¹ ва уларга Торик ибн Зиёдни бошлиқ қилди².

Воқеанинг давомини навбатдаги суҳбат-ларда эътиборингизга ҳавола қиламиз, иншаоллоҳ...

Валлоҳу таъала аъламу...

¹Ал-Мақаррий «Нафҳуғтийб» (1/231, 239, 254), Ҳимярий «Ровзул миътар» (9), Ибн Халликан «Вафаятул аъйан» (5/320), Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (46-бет).

²Ҳимярий «Ровзул миътар» (35-бет), Ҳусайн Муънис «Фаржул Андалус» (66-бет), Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам фил Андалус» (1/40).